

REPORTAJ

ÜNVANIMIZ Azərbaycan Xalça Muzeyidir. Muzeyin binasına daxil oluruz. Səhər saatları olmasına baxmayaraq gələnlər var idi. Hətta get-gedə artmağa başlayırdı. Onu da deyim ki, gələnlərin əksəriyyəti turistlər idi. Bizə muzeyin mətbuat katibi Zeynab Kazımova xoş qarşıladı. Salamlaşdı, hal-həvalə tutandan sonra bir qədər söhbət etdik. Söhbət əsnasında bildirdi ki, keçmiş sovet ölkələri içərisində belə bir muzey ilk dəfə Azərbaycanda yaradılıb və dünya üzrə ilk muzey kimi tarixə düşüb: "Muzeyin yaradılmasında ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin böyük rolu olub. Ekspozisiyanın açılış mərasimində muzey yarandıqı gündən böyük dəstəyi ilə əsirgəməyən Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev iştirak edib. 1970-1980-ci illərdə ümummilli lider Heydər Əliyevin davamlı dəstəyi sayəsində muzey sənətkarlıq nümunələrini almaq və bunlarla da öz kolleksiyasını genişləndirmək imkanı əldə edib. Həmin illərdə muzey üçün Azərbaycan xalça sənətinin inciləri alınıb. Azərbaycanda 1983-cü ildə ilk dəfə xalça sənətinə bəsr olunmuş beynəlxalq simpozium da keçirilib. Muzeyin yaradılmasının təşəbbüskarı görkəmli alim və xalçaçı, Azərbaycan xalçaçılıq elminin banisi, rəssam və müəllim, "Azərbaycan xalçası" kimi fundamental əsərin müəllifi Lətif Kərimovdur. Eyni zamanda, xalçaçılıq sənətinin elmi səviyyəyə yüksəlməsində Azərbaycan xalçaçı rəssamı Lətif Kərimovun əvəzsiz xidmətləri olub. Bu binanın təməli 2007-ci ildə cənab prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə qoyulub və 2014-cü ildə təhvil verilib. Belə ki, 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Heydər Əliyev Fondu və YUNESKO-nun birgə layihəsi çərçivəsində Danizka-

Xalçası və Xalq Təbii Sənəti Dövlət Muzeyi, 1993-2014-cü illərdə Lətif Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Təbii Sənəti Dövlət Muzeyi, 2014-cü ildən isə Azərbaycan Xalça Muzeyi adlanır.

Foədə olan söhbətimiz zamanı burada diqqətimi çəkən maraqlı bir nüansı qeyd edim. Belə ki, muzeyə gələn qonaqların xalça toxuması üçün xüsusi xana qoyulmuşdu. İnsanlar çox maraqlı və həvəslə toxumağa çalışırdılar. Əyri toxuyan kim, rəngləri qarışdırıran kim... Amma nəticədə maraqlı bir iş alınacaqdı deyəsən...

Daha sonra bələdçi Ülkar Rəhimzadə ilə söhbətə davam etdik. Ekskallatorla birinci mərtəbəyə qalxa-qalxa o, bildirdi ki, muzeydə fondlarla bir yerdə 11 mindən çox eksponat mövcuddur. Onların bir hissəsi isə muzeydə nümayiş olunur: "Muzey özü üç hissədən - mərtəbədəndir. Binaya daxil olduğumuz foye sıfır sayılır, daha sonra üç mərtəbədə eksponatlar nümayiş olunur. Azərbaycan xalçaları toxunmuş texnikasına görə iki qrupa bölünür, xovsuz və xovlu xalçalar. Xovsuz xalça toxunanda ilmələr kəsilmir, dolana-dolana vurulur, ona görə üzəri hamar olur. Birinci mərtəbədə ən qədim xovsuz xalça nüvələri, ikinci mərtəbədə xovlu xalçalar, üçüncü mərtəbədə isə müasir xalçalar nümayiş olunur".

Həsir döşənmiş evlər

Birinci mərtəbəyə qalxanda gözəçarpan xalçalar insanı heyran edir. İlk öncə qədimlərdə istifadə olunan həsir xanasının yanından keçdik. Bu xana insanı sanki keçmişə aparır. U. Rəhimzadə bildirdi ki, həsirlər toxuculuğun ilk nümunələrindəndir: "Həsirlər qanışlardan hazırlanırdı. İnsanlar keçmişdə hələ sapın necə əldə olunduğunu bilmədiyi dövrlərdə qanışlardan həsir hörür

"Muzeyimiz "Ən gözəl xalça

"ÜÇ NÖQTƏ" QƏZETİNİN AZƏRBAYCAN

sozindən götürüldüyü üçün damalardan ibarətdir".

Qız-gəlinlərin arzu tutduğu şəddələr

Bələdçi U. Rəhimzadə deyir ki, şəddələr üç tipdə olurmuş - süjetli, dama-dama və bir rəng şal şəddələri. "Bir rəng şəddəldən əsasən geyimlər üçün istifadə edirlər. Deyilənə görə, Göyçə mahalında qız-gəlinlər şəddələri yerə salar, çərşənbə axşamı üzərində fala basar, arzu tutarıdılar. Sonra hər kəs şəddəni öz həyatının hasarına atar və 7 gün yığmazlarmış ki, ayı, ulduzu, günəşi görsün, arzularını həyata keçirsin. Deyirlər ki, Göyçə mahalına həmin vaxt yuxarıdan baxış keçirərsən mahal qırmızı rəngə bürünmüş olardı. Hər evdə qız-gəlin var, arzusu var. Ümumiyyətlə, xalçaların demək olar ki, hamısında qırmızı rəng üstünlük təşkil edir".

Xalçanın hazırlanma texnikası

Sol tərəfdə isə, xalçaçılığın necə yarandığını göstərən stend mövcud idi. Bələdçi qeyd etdi ki, ilk öncə yunun qırılması üçün qayçı lazımdır. "Yun qırımı ildə iki dəfə - payız və yazda həyata keçirilir. Bundan sonra yunun darıması mərhələsi gəlir. Yunu təmizləmək üçün yun daraqlarından istifadə olunur. Yunu darayanda incə, xəlif forma əmələ gəlir. İpin ayrılması zamanı ortasında düyünlər yaranmaması üçün onu yaxşıca darımaq lazımdır. Bundan sonra təmizlənmə və darıması yundan ip ayrılır. İp ayrımaq üçün iy başlıqlarından istifadə olunur. Bəzi kəndlərdə hələ də bu alətlərdən istifadə olunur. Çalrədə ipin ayrılması mərhələsindən sonra boyaqçılıq gəlir. Çox adam bunun əsas olduğunu düşünür de . . . elə deyil. Bunun da özünə ustaları var, rəngi almaq üçün onun qayınama dəstələri var". Bütün bunları əks etdirən alətlər və şəkillər stendlərdə nümayiş olunur. Bələdçinin sözlərinə görə, bu proses ən son xalçanın toxunması ilə bitir.

Xovlu xalçalar

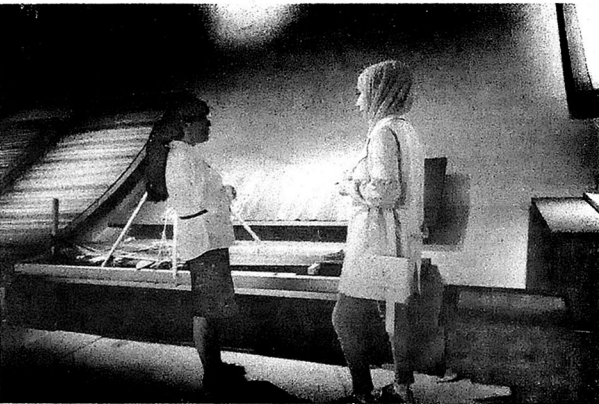
Daha sonra ikinci mərtəbəyə qalxdıq, burada xovlu xalçalar nümayiş olunur. Bələdçi deyir ki, xovlu xalçalar bölgələrə uyğun olaraq məktəblərə bölünür. "Quba, Şirvan, Gəncə, Qazax, Qarabağ, Təbriz və Bakı xalça məktəbləri. Bu məktəbləri görkəmli xalçaçı rəssam Lətif Kərimov elmi şəkildə əsaslandırmış və bölgələrə uyğun bölmüşdür. Rəng çeşidlərinə, kompozisiyalarına və ilmə sıxlığına görə məktəblərin xalçaları bir-birindən seçilir. Xalçalarda ən əsas məqam ilmə sıxlığıdır. İlmə sıxlığı Azərbaycan xalçalarında kvadrat d-m-lə götürülür. Məsələn, Quba xalçalarında bir ilmə sıxlığı 1 kv d-m-də 40x40, 60x60 nisbətində götürülür. Xalçalar ya toxunduğu yerin adına görə, yaxud da üzərində verilən hər hansı bir elementə görə adlandırılır".

"Salmasoyud"

İrəlilədikcə qarşımıza çıxan "Salmasoyud" adlı xalçanı gördük. Bələdçi deyir ki, söyüd ağacı əks olunan bu xalça nakam sevgini əks etdirir. Daha sonra Orçün və Mərzə xalçaları ilə tanış olduq. Bələdçi qeyd etdi ki, Gəncə-Qazax xalçalarında ıri elementlər üstünlük təşkil edir, çünki burada ilmə sıxlığı azdır. Bəzə xalçaları dörd kompozisiyada toxunur.

Yalnız bizdə olan Şamaxı xalçası

U. Rəhimzadənin sözlərinə görə, muzeyə yeni daxil olmuş Sirt-Çiçi xalçası XIX əsrə aiddir. Keçən həftə hər iki xalçanın nümayiş olub "Vaxtilə Qubada toxunan bu iki xalça İtaliyalı kolleksioner Andrea Stefano İoneskunun böyük dəstəyi və muzeyin direktoru Şirvan xanım Malikovanın səyləri nəticəsində muzeyə gətirildi. Sirt-Çiçi Qubada kənd adıdır, üzərində qarx və qarmaqlı elementlər var ki, bu da xalçada olan əsas bəzək elementidir. Muzeyimizin yeni incilərindən sayılan və XVII əsrin sonlarına aid olan növbəti

narı Milli Parkda Azərbaycan Xalça Muzeyi üçün yeni binanın tikilməsi barəsində sərəncam imzaladı. 2014-cü ildə avstriyalı memar Frans Yantın layihəsi əsasında muzey işinin ən nüfuzlu tələblərinə cavab verən yeni bina inşa edildi. Bina yüksək Avropa standartlarına cavab verən, dünyanın nüfuzlu muzeylərinin strukturuna əsaslanıb. Muzey davamlı inkişaf edərək Azərbaycan milli mədəniyyətin nümunələrini saxlamaq və mühafizəsinin başlıca mərkəzlərindən birinə çevrildi. Xalça Muzeyi 2017-ci ildə ən çox ziyarət olunan muzey seçilib. Belə ki, muzeylər içərisində rekord göstəriciyə imza ataraq ziyarətçilərinin sayı 80 minə çatmışdır. Burada xarici ölkələrdən gələn rəsmi nümayəndə heyətləri də, turistlər də, yerli əhali də var. Hər ayın son şənbə günü muzeydə "Açıq qapı" günü çərçivəsində "Ailə günü" təşkil olunur. Ziyarətçilərə maraqlı proqram təqdim olunur – deyər o, əlavə etdi.

Qeyd edim ki, muzey 1967-ci ildə yaradılısa da, ilk ekspozisiyası 1972-ci ildə nümayiş olunub. 1993-cü ildə qırd Azərbaycan

və bunu paral aləti ilə sıxlaşdırırdılar. Həsirlərdən nəmişliyin qarşısını almaq üçün istifadə olunurdu. Həsir döşənmiş evlər qışda isti, yayda isə sərin olurdu. Hətta bəzən həsirlərdən dənli bitkiləri təmizləmək üçün aşşuzan kimi də istifadə edirdilər".

Palazlar, cecimlər, kilimlər...

Bir neçə addım irəlilədikdən sonra yer xanasını gördük. Bələdçi bildirdi ki, əsasən maldarlıqla məşğul olan əhali yağlağa, qışlağa keçəndə bunu əsaslıqda səkib özleri ilə apara bildirdilər: "Bunda da cecim toxunurdu. Xananın formasına görə burada toxunan xalçalar (cecimlər) enli yox, dar olardı, uzunluğu isə 30-40 metrə kimi uzanardı. Xovsuz xalçaların ilk növü palazlardır, daha sonrakılar isə cecimlər və kilimlərdir. Kilimlərin hər iki üzündən istifadə etmək mümkündür. Bu xalçalarda da öz əksini tapan dörd simmetriyaya Azərbaycan xalçalarının əsasını təşkil edir - od, torpaq, su və hava. . . Xovsuz xalçanın növbəti növü isə Şəddədir, adını şahmat

dünyada "evi" olacaq"

KALÇA MUZEYİNDƏN REPORTAJI

stenddəki Şamaxı xalçası isə Avstriyada hərəc şirkətindən alınıb. Bu günə qədər Azərbaycanda hərəcdən alınmış xalça olmayıb, bu ilkidir. İpək və yunun qarışığından hazırlanıb. Bu cür xalçalar əsasən saraylarda istifadə olunurdu. Bəzi xarici ölkələrdə bu xalçanın hissələri mövcud olsa da, bütöv forması yalnız bizdədir".

"Qarabağ evi"

İkinci mərtəbədə diqqəti çəkən və məno çox maraqlı gələnlər arasında biri "Qarabağ evi" adlanan otaq idi. Gözoxşayan və ürəkəyan bir mənzərədir. Divarlar və yer xalçalarıla döşənib. Həqiqətən də əsl Qarabağ evlərini xatırladı. Bələddi bildirdi ki, burada Qarabağ evlərinin necə bəzəndiyi göstərilib. Otaq ənsiz və uzundur. Çünki Qarabağ evləri bu formada olmuş. Otağın sağ tərəfində yuxarı hissədə taxça var idi. Buraya qabları yığırdılar, bəzək üçün istifadə olunurdu. Sol tərəfdə aşağıda isə yorğan-döşək yığmaq üçün divarda yer var idi. Qapı-pəncərənin üst hissəsində istifadə olunan şəkəbə var idi".

Təmənnəsiz öz yurduna geri qaytarılan Azərbaycan xalçaları

Bələddi Salyan xiləsi və əjdahalı xalçadan bəhs etdi. O, bildirdi ki, bu xalçaları muzeyə gəlməsinin çox maraqlı tarixçəsi var. Qarabağ qrupunun XVII əsrə aid "Əjdahalı" xalçası amerikalı kolleksiyacı mərhum Qrover Şiltsin vəsiyyəti əsasında xanımı Beverli Şiltsin tərəfindən 2013-cü ildə muzeyə hədiyyə olunub. "Deməli, bu xalça uzun müddət Amerika şəxsi kolleksionerinin kolleksiyasında saxlanılıb. O dünyadan keçəndə öz xanımına vəsiyyət edib ki, iki adad Azərbaycan xalçası var, onları öz ölkəsinə bağışla... Həmin xanım bizim muzeylə əlaqə saxladı və bildirdi ki, hər iki xalçanı təmənnəsiz şəkildə muzeyə bağışlamaq istəyir. Həmin xalça okeanı aşmış başqa ölkələrə getmə də, axırda gəlib öz doğma Vətəninə qıxdı".

Qarabağın daha bir "Əjdahalı" xalçası

Qeyd edək ki, bu il aprelin 4-də Heydər Əliyev Fondu tərəfindən də daha bir XVII əsərə aid Qarabağın "Xətai" (Əjdahalı) xalçası xaricdən ölkəmizə gətirilərək muzeyə təqdim edilib. Bu, muzeyə Fond tərəfindən verilən ikinci hədiyyədir.

Əsirləkdə olmuş xalça

Azərbaycan Xalça Muzeyinin xovlu xalçalar kolleksiyasında Qarabağ qrupunun qeyri-adi tarixə malik "Başqada güllər" xalçası saxlanılıb. 2017-ci ilin fevral ayında əslən Azərbaycandan olan ABS vətəndaşı Əlşad Təhrov incəsənət əşya-

larının virtual ticarətini həyata keçirən saytda onun diqqətini cəlb edən xalçaya rast gəlib. Qeyd edək ki, Los-Anjelesdə yaşayan E. Təhrov Azərbaycan xalçalarını və görkəmli alimi, xalçaçı-rəssam, Azərbaycan xalçaçılıq elminin banisi Lətif Kərimovun yaradıcılığı haqqında kitabları toplamağı sevir, tez-tez internetdə maraqlı sənət əsərləri və məlumatlar axtarır. Bu dəfə kolleksiyamızın diqqətini cəlb etmiş xalçanı təsvir edən yazıda qeyd edirdi: "Qədim Ermənistan, Qarabağ xalçası". Lakin xalçada Azərbaycan dilində kəril əlifbası ilə toxunmuş "1 yanvar 1979 il, Sorvarın doğum gününə anasından hədiyyə" yazısı bu əşyanın Azərbaycana aid olduğunu dəqiq sübut edir və belə bir nəticəyə gəlinir ki, xalça erməni işğalçıları tərəfindən ölkəmizdən çıxarılmışdır. Və budur, əsrin dördüdə biri keçdikdən sonra, Əlşad Təhrov bu xalçanı hərəcdə alır və 2017-ci ilin mayında Bakıya - Azərbaycan Xalça Muzeyinə göndərir. E. Təhrov əşya sahibini tapmağa çalışsa da, buna nail ola bilməyib və xalçanı muzeyə hədiyyə edir. Qeyd edək ki, bu uzun illərdən sonra erməni işğalından qayıtmış ilk xalçadır.

Lətif Kərimovun xalçaçılıqda əvəzsiz rolu

Üçüncü, yəni sonuncu mərtəbədə isə mənasız xalçalar nümayiş olunur. İlk olaraq qarşımıza çıxan 1969-cu ildə toxunmuş imdan xalçası oldu, üzərində imdan hərəkətləri əks olunmuşdu. Daha sonra süvenir xalçalar, toxunma corablar var idi. Sovet dövrünə məxsus bir xalçada laboratoriya əks olunmuş, üzərində sağır və müallim təsvirləri var idi. Digər xalçada isə, qırmızı qalstuklu pioner oğlan, sovet ailəsi təsviri vardı. Ümumiyyətlə, muzeyin bu hissəsində Azərbaycanla sovet dövrünün ideoloji təsiri ilə toxunan xalça nümunələri sərgilənir.

Bələddi dedi ki, Azərbaycanın xalq rəssamı Lətif Kərimov Xalça Muzeyinin yaradılmasında böyük əməyi olan şəxsiyyətlərdən biridir. Muzey 1967-ci ildə yaransa da, ilk ekspozisiyası 1972-ci ildə açılıb. Çünki 5 il ərzində Azərbaycanın bütün rayonlarını qarış-qarış gəzib, bu qədim milli irsimizi toplayıblar. Xalça Azərbaycanda sənət kimi həmişə mövcud olub, lakin onu elm kimi dünyaya tanıdan məhz Lətif Kərimov olub. Muzeyin üçüncü mərtəbəsində onun şəxsi əşyalarını - çox zaman ayınada daşdığı jiletini, papağını, stakanını gördük.

Ekspozisiya ilə tanış olduqdan sonra aşağıya endik. Xalça Muzeyinin direktoru İCOM Azərbaycan Milli Komitəsinin sədri, sənətinəsləşmə üzrə fəlsəfə doktoru, əməkdar mədəniyyət işçisi Şirin Məlikova ilə görüşdük, söhbətləşdik. Muzeyin direktoru muzeyin fəaliyyətindən, son gətirilən işlərdən bəhs etdi: "Xalça Mu-

zeyi Azərbaycanın hal-hazırda ən böyük və ən qabaqcıl muzeylərindən biridir. Kolleksiyalarımızı saxlayırıq, bərpa edirik və ziyarətçilərə gözəl bir şəkildə təqdim edirik. Müxtəlif təhsil proqramları ilə müxtəlif yaş qruplarına məxsus olan insanların muzeyimizə cəlb edirik. Sosial proqramlarımız var, daimi olaraq konfranslar, beynəlxalq simpoziumlar keçiririk. Həmçinin, ustad dərslərimiz var, dekorativ tətbiqi sənətdə nailiyyətləri olan yerli və xarici mütəxəssisləri muzeyə dəvət edirik".

Ş.Məlikova qeyd etdi ki, YUNESKO və H.Əliyev Fondu muzeyə böyük dəstək verir. "2016-cı ildən bütün kolleksiyaya üzrə yeni bir strategiya hazırladıq. Bu ən uğurlu proqramlardan biridir, belə ki, proqrama əsasən, eksponatları seçib alırıq. İllər ərzində muzeyimizə həqiqətən də bir neçə unikal eksponat daxil olub. Avstriyadan çox gözəl Şamaxı xalçasını əldə etdik. Ötən il muzeyin 50 illik yubileyində onun təqdimatını da keçirdik. Bu cür xalçalar dünyada demək olar ki, qalmayıb. Bir neçə muzeylərdə var, lakin bütöv şəkildə deyil. Bizim xalçamız isə bütövdür".

Muzey rəhbəri deyir ki, asırlar boyu ölkəmizin gözəl xalçaları digər ölkələrə aparılıb: "Əslində bu çox gözəl bir şeydir. Azərbaycan xalçalarını dünya muzeylərində, şəxsi kolleksiyalarda, saraylarda, tanınmış rəssamların əsərlərində görəndə bunulla fəxr edirik. Mədəniyyətimiz dünyada yüksək qiymətləndirilir. Şəxsi kolleksiyalarda xalçalarımız o qədər gözəl saxlanılır ki... Biz bunun dəfələrlə şahidi olmuşuq. Bu yaxınlarda İtaliyadan iki xalçamızı qayıtdıq. Sirt-Çiçi xalçasını saxlayan İtalyan kolleksioner deyirdi ki, mən onu yəni atıb üstündə gəzməyə qıymırdım. Onu sadəcə baxmaq üçün açırdım, estetik gözəllik alırdım. Xalçaları yığdığım xüsusi dolaba qoyurdum, əzizləyə-əzizləyə saxlayırdım".

Ş.Məlikovanın sözlərinə görə, Heydər Əliyev Fondu muzeyə daha bir gözəl hədiyyə edib. Bu, əjdaha kompozisiyalı xalçadır. Ümumiyyətlə, bu xalçalar Azərbaycan üçün çox vacibdir. Vaxtilə Qarabağda, Şirvanıda toxunurdu. Həmin xalçalardakı motivlərdən biri əjdahadır ki, bu da türk xalçının əsas mifoloji varlıqlarından biri olub. Hələ qədim dövrdən mis qablarında, metal üzərində işləmələrdə bu təsviri görə bilərik. O dövrdə bütün dünyada çox qiymətli xalça hesab olunurdu, ona görə də ölkədən çıxarıldı. Azərbaycanda bir dəfə də olsun XVI-XVII əsrin xalçası qalmamışdı. Çox təəssüflər olsun ki, bu xalçalar ermənilər tərəfindən mənimənilir. Dövlətimiz tərəfindən ermənilərin yalan iddialarının qarşısını almaq üçün böyük işlər görülür, biz də bu sahədə öz fəaliyyətimizi qururuq. XVII əsrin sonuna aid "Əjdahalı" (Xətai) xalçasının Qarabağ qrupuna aid xalça nümunəsi olaraq bizim muzeydə sərgilənməsi müsbət bir hadisədir. Fərsətdən istifadə edərək, Fondun rəhbəri, Birinci Vitse prezident Mehriban xanım Əliyevəyə təşəkkürümü bildirim. Məhz Fondun köməyi ilə muzeyimizə xaricdən gətirilən nadir eksponatlar hesabına kolleksiyamız gün-gündən zənginləşir. Həmçinin, xaricdən Azərbaycana aid mədəni-mədəniyyət nümunələrinin, qədim maddi irsimizin Vətənə qaytarılmasında bizə dəstək olan bütün digər təşkilat və qurumlarla təşəkkür edir, onları bu missiyamızın həyata keçirilməsində hər zaman muzeyimizə dəstək olmağa çağırırıq. Muzeyimiz dünyada "Ən gözəl xalça evi" olacaq. Həmi istəyəcəyəm ki, Azərbaycan xalçaları öz Vətəninə qayıtsın, bu gözəl "evdə" yaşasın və sevsinsin".

Könül Əhmədova

